

TURKIYADAGI YASSAVIYSHUNOSLIK XUSUSIDA

Qurbonova Elnura G‘aybulloyevna – O‘zRFA o‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti tayanch doktoranti
elnura.qurbonova@mail.ru тел: +998 99 300 86 23

Annotatsiya: Maqolada Ahmad Yassaviyning hayoti yoritilgan tarixiy, ilmiy, manoqibiy va tazkiraviy xarakterdagi manbalar tadqiq qilindi. Turk olimlarining bu haqidagi tadqiqotlari borasida fikr-mulohazalar bildirildi.

Tayanch so‘zlar: Ahmad Yassaviy, “Devoni Hikmat”, tasavvuf, yassaviyshunoslik, F.Ko‘pruli, Kamol Erarslon.

Turkiston, Xuroson, Anado‘li, Volgabo‘yi, Sibir va uning atrofida yashovchi turkiy xalqlar orasida musulmonlashuv jarayonining kuchayishi, tasavvuf adabiyotining yoyilishi hamda shuhrat topishida Ahmad Yassaviyning ta’siri kuchli bo‘lgan. Uning diniy-tasavvufiy qarashlari, tariqati asrlar davomida turkiy xalqlarni ta’sirlantirib kelgan. Ulug‘ shayx butun islom olamida “Piri Turkiston”, “Hojai Turkiston”, “Hazrati Sulton”, “Sulton-ul Orifin” va “Avliyolar Sarvari” kabi nomlar bilan tanilgan va qadrlangan.

Ulug‘ zotning hayoti va ijodiy faoliyati nafaqat O‘zbekistonda, balki dunyo miqyosida keng ko‘lamda tadqiq qilingan va turli bahsli mulohazalar bildirilgan. Yassaviy hikmatlarini chuqur o‘rganib, obyektiv baholash bugungi kunda yassaviyshunoslik oldida turgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bu borada, ayniqsa, qardosh Turkiyada amalga oshirilgan tadqiqotlar ahamiyatlidir.

Ilk bor Yassaviy shaxsiyati, uning tarixiy va manoqibiy hayoti, asarlari haqida jiddiy izlanishlar olib borib, Piri Turkiston siymosini Turkiyada ilm ahliga tanitgan shaxs Fuad Ko‘pruludir. Atoqli olim boshlab bergan tadqiqotlar bugungi kunda ham taniqli turk olimlari tomonidan davom ettirilib kelinmoqda.

Uning “Turk adabiyotida ilk mutasavviflar” kitobi yassaviyshunoslikda alohida ilmiy qimmatga ega. Ikki qismdan iborat asarning birinchi qismi yaxlit holda Ahmad Yassaviyga bag‘ishlangan. Muallif Ahmad Yassaviy haqidagi ma’lumotlarni manoqibiy va tarixiy manbalarga tayanib tadqiq qilgan. Atoqli olimning “Turk adabiyotida ilk mutasavviflar” kitobi ana shu sababdan ham hanuzgacha ilmiy qimmatini saqlab turibdi.

Yassaviy turk musulmon dunyosida mashhur bo‘lsa-da, bu kunga qadar amalga oshirilgan tadqiqotlarda uning hayotiy faoliyati haqida ishonchli tarixiy manbalarga asoslangan ma’lumotlar hanuzgacha yetarli emas. Ahmad Yassaviy haqidagi tarixiy adabiyotlar nihoyatda oz. Bizgacha yetib kelgan mavjud manbalar ham manoqibnomalar bilan qorishib ketgan. Shu bois Fuad Ko‘pruli manoqibiy manbalarga jiddiy qaragan. Manoqibiy manbalarning ko‘pligi tarixiy manbalarning soyada qolishiga va keng kitobxon ommasini chalg‘itishga sabab bo‘lishi mumkin. Biroq har qanday manoqibiy manbaning zamirida ham tarixiy voqyelik va haqiqat yotadi. Manoqibiy manbalarning ko‘pligini Fuad Ko‘pruli Sharqda mutasavviflarning xalq tasavvuriga ta’siri kuchli bo‘lgani bilan izohlaydi. Fuad Ko‘pruliga ko‘ra, vaqt o‘tishi bilan xalq ular haqida yangidan yangi manoqiblar yaratgan, oqibatda Sharq tarixchilari aksariyat hollarda tarix va manoqibiy hayotni bir-biridan farqlashda qiynalgan¹⁵².

¹⁵² Köprülü Fuod. Turk edebiyatında ilk mutasavvıflar. – Ankara, 1976. s. 27

“Nasabnoma”larda Yassaviyning otasi, bobosi va boshqa ba’zi ajdodlarining “shayx” deya zikr qilingani Turkiston o’lkasida Yassaviydan oldin ham tasavvufiy harakatlarning ta’siri yuksak bo’lganini anglatadi.

Yassaviyning tug’ilgan joyi haqida turlicha qarashlar mavjud. Ba’zi manbalarda Yassi, ba’zilarida esa Sayram deb turlicha ko’rsatilib kelingan. Alisher Navoiy bu haqida “Nasoyim ul-muhabbat”da shunday yozadi: “...aning mazori Turkistonda, Yassi degan yerdaki, aning mavlid va manshaidur voqe’ bo’lubdur va Turkiston ahlining qiblai duosidur”¹⁵³.

Yana bir qator olimlar tomonidan Ahmad Yassaviyning tug’ilgan yeri Yassi deb e’tirof etilgan. Fuad Ko’pruli ulug’ pirning Sayramda tug’ilganini alohida diqqat qaratadi. Olim bu ma’lumot faqat Xaziniyning “Javohir ul-abror min amvojil bihor” asarida keltirilganini ta’kidlarkan, boshqa olimlarning bu haqidagi fikrlariga qo’shilmasligi sabablarini ham keltirib o’tadi¹⁵⁴. Yassaviy haqida jiddiy izlanishlar olib borgan Kamol Erarslon, Najdat Tosun va boshqa olimlar ham Fuad Ko’prulining bu fikrini tasdiqlaydilar¹⁵⁵. Bu xususda Voris Chakan qat’iy fikrda. Olimning e’tirofiga ko’ra, Sayramda Muhammad Hanafiy avlodidan ekanini iddao qilayotgan shaxslarning mavjudligi va ularning ma’lum tabaqani tashkil etadigan darajada ko’pligi Ahmad Yassaviyning Sayramda tug’ilganini tasdiqlaydi¹⁵⁶.

Bu davrda Sayram Isfijob deb nomlanishidan tashqari Saryam, Oqsuv, Oqturbot, Oqshahar, Sayram kabi nomlar bilan atalgani manbalarda keltiriladi. Hozirgi Qozog’istonning Chimkent shahriga 7 km masofada joylashgan shahar hisoblanadi.

Yassaviyning tavallud sanasi haqida aniq ma’lumotlar mavjud emas. Bugunga qadar amalga oshirilgan tadqiqotlarda Ahmad Yassaviyning tug’ilgan va vafot etgan sanasi haqida aniq to’xtamga kelinmagani bois olimlar tomonidan har xil fikrlar bildirilgan. Jumladan, Fuad Ko’pruli hijriy V asr o’rtalarida tug’ilib, melodiy 1166/67-yilda vafot etgan deb taxmin qiladi¹⁵⁷. Bu xususda professor Ismoil Yoqit Fuad Ko’pruli bilan ayni fikrda. Olim “Xazinat ul-asfiyo” asari muallifi G’ulom Muhammadning bergan ma’lumotlariga tayanib, Yassaviyni 1166-yil vafot etganini yozadi¹⁵⁸.

Kamol Erarslonning qarashlari bu borada farqli. Kamol Eraslon Yusuf Hamadoniyning xalifalari shayx Abdulloh Barqiy, shayx Hasan Andoqiy va shayx Abdul Holiq G’ijduvoniyning tavallud va vafot etgan sanalariga tayanib Yassaviyning tug’ilgan sanasini 1085-1095 yillar oralig’i deb ko’rsatadi¹⁵⁹.

Yassaviyning tug’ilgan sanasini Demirji Mehmed 1093, o’zbek olimlari H.G’ulom va H.Ne’matov 1097 yil, qozoq olimlari M.Mirxoldor o’g’li va M.Jarmuhammad o’g’li 1041, S.Taqaboeva 1105 yil deb ko’rsatishgan.

¹⁵³ Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик, 17-том. – Т., 2011. Б. 413.

¹⁵⁴ Қаранг: F.Ko’pruli, o’sha manba, 61,140 b.

¹⁵⁵ Yesevi Ahmed-i, Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler. Haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı. – Ankara, 1991-yil ss 6-7; Necdet Tosun. Hoca Ahmed Yesevi kulliyati, edit: Zülfikar Güngör. – Ankara., 2019.s.14; Kemal Eraslan, Ahmed-i Yesevi, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Hoca Ahmet Yesevi Özel Sayısı, c. 7, s.21, Türk Tarih Kurumu Basımevi, – Ankara., 1995, ss.799-819.

¹⁵⁶ Çakan Varis. Hoca Ahmed Yesevi ve Divan-ı Hikmet, Milli Folklor, 2005. yıl 17, sy. 68, ss. 201-207.

¹⁵⁷ F.Ko’pruli, o’sha manba, 62-b.

¹⁵⁸ Qarang: Ismoil Yoqit. Ahmad Yassaviy va uning turk tafakkur tarixidagi o’rni. – T., 2001. s. 37.

¹⁵⁹ Kemal Eraslan. Ahmed-i Yesevi, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Hoca Ahmet Yesevi Özel Sayısı, c. 7, sy.21, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara Kasım 1995, ss.799-819.

Qozog'istonlik olim Dosay Kenjatoy Bahovuddin Isfijob Ahmad Yassaviyning murshidi bo'lgani haqidagi manbalarga tayanib, bu sanani 1103-1105 yil deb belgilaydi¹⁶⁰.

Shu qatorda Namik Kamol Yassaviyning vafotini 1066-yil deb ko'rsatilishi haqidagi ma'lumotlarni to'g'ri emas deb hisoblaydi. Uning fikricha, bu sana Yassaviyning *"O'lmasdan burun o'ling"* tushunchasi va 63 yoshida yer ostiga xilvatga chekinishi bilan bog'liq¹⁶¹.

Ko'plab tadqiqotlarda Yassaviyning 73¹⁶², 111¹⁶³, 120¹⁶⁴, 125 yil¹⁶⁵ umr ko'rgani aytiladi. Husomiddin Sig'noqiyning Yassaviy hayoti va shaxsiyati haqida ma'lumot beruvchi forsiy tildagi *"Manoqibi Ahmad Yassaviy"* risolasida shunday jumlar keladi: *"Shayx Ahmad Yassaviy 170 pirga xizmat qilib, ulardan ta'lim oldi. Tariqat ruxsati va ijozat berilgach, ularning har biridan hirqa kiydi. Shuningdek, jahriy zikr, samo va raqs izni olgandi. 130 yoki 126-yil umr ko'rgan edi."*¹⁶⁶ Ko'ringanidek, manbada ikki xil raqam kelishi ham ma'lumotning aniq emaslini ko'rsatadi.

Hayoti Bija bir qancha tarixiy va manoqibiy manbalarni qiyoslab, yuqoridagi taxminiy fikrlarga aniqlik kiritishga uringan. Bu xususda Ko'prulining fikrlarini quvvatlab Yassaviyni 120-yil umr ko'rgan deydi¹⁶⁷. *"Nasabnoma"*da Ahmad Yassaviyning 120-yil yashagani haqidagi ma'lumotlarga tayanib, rus olimi A.I.Pilev uni 1046-yil tug'ilgan, deb taxmin qilsa-da, bu ma'lumotni to'g'ri deb bilmaydi¹⁶⁸.

Manbalarga murojaat qilinsa, Ahmad Yassaviy yer ostida – xilvatda 120, 125, 133 yoshigacha qolgani aytiladi. Bizningcha, ushbu ma'lumotlar manoqib va rivoyatlarga asoslangan bo'lsa-da eng muhimi xilvat orqali Yassaviy ifoda etgan ma'nodir. Yassaviy xilvatni tafakkurga ochilgan bir eshik – Alloh ishq va ilohiy go'zallikka vosil etadigan bir jabha deb bilgan. Oriflar sultoni bu yo'l orqali nafsni turli istaklardan poklab, ko'ngilni yolg'iz Haqqa qaratish, ilohiy tajallidan bahramand bo'lish va asl mohiyatga shu tarzda erishishga harakat qilgan.

Ahmad Yassaviyning otasi Ibrohim shayx islom olamida nufuzli shaxs bo'lib, javonmardlik tariqatining yetuk vakillaridan edi. Manbalarda bu zotning shajarasi Hazrati Ali o'g'illaridan Muhammad Hanafiy nasliga borib taqalishi qayd qilingan. Ahmad Yassaviy shajarasining 15 xil ko'rinishdagi nusxalari bizgacha yetib kelgan. Hayoti Bija Hz.Alining avlodlari shajarasini sanab o'tib Ahmad Yassaviyni 21-avlod o'laroq bu shajaraga borib taqalishini ta'kidlaydi¹⁶⁹.

¹⁶⁰ Demirci Mehmet. Turkistan notlari. (Yesevi diyarinda 6 ay). Istanbul, 1996. s. 85; M.Жармухаммадўғли, Аҳмад Яссавийнинг ҳаёти ҳақида янги далиллар ва унинг яқинда топилган "Рисола" асарининг илмий қиммати, Хожа Аҳмад Яссавий: ҳаёти, ижоди ва аъъаналари, – Т., 2001. 187-б; М.Мирхолдор ўғли. Хожа Аҳмад Яссавий: шажараи саодат, қароматлари, ҳикматлари. – Чимкент, 1992. 4-б; Такибаева. Тайны небесной глазури, Алма Ата, 1987, с.31; Ҳ.Неъматов, Аҳмад Яссавий ҳаётига оид баъзи саналар, Ўзбек тили ва адабиёти, 2 сон, 1992. 6-б; Dosay Kenjetay, "Hoca Ahmet Yesevi: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikati ve Tesiri. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi Dergisi, Aralık, 1999. 1, sayı: 2, s. 113.

¹⁶¹ Zeybek Namık Kemal. Aşk yolu Hoca Ahmet Yesevi ve hikmetleri. İstanbul: Ötüken nesriyat, 2017. s.39.

¹⁶² Demirci Mehmet. Turkistan notlari. (Yesevi diyarinda 6 ay). Istanbul, 1996. s. 85.

¹⁶³ Çakan Varis. Hoca Ahmed Yesevi ve Divan-ı Hikmet, Milli Folklor, 2005, yıl 17, sy. 68, ss. 201-207.

¹⁶⁴ F.Ko'pruli, o'sha manba, 73-74 b.

¹⁶⁵ M. Esad Coşan. Ahmed-i Yesevî Hazretleri, Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri, İstanbul, 1996. s. 43; Zamanhanulı, Z. J. Hoca Ahmet Yesevi'nin Türk tarihindeki yeri. Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Astana yayınlari. (Çevirenler: S. P. Karaman, & M. Karaman,.) – Ankara, 2018. s.114.

¹⁶⁶ Hüsameddin Sığnaiki. Ahmed Yesevî'nin menâkıbı. Haz:Tosun, N. İslam araştırma dergisi, 1998, cilt: III, sy.1, s. 78.

¹⁶⁷ Hayati Bice. Piri Turkistan Hoca Ahmet Yesevi. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, – Ankara, 2016. s.120.

¹⁶⁸ Пылев А.И. Ходжа Ахмад Йасави – первый тюркский суфийский поэт Средней Азии (жизнь и творчество). Афтореферат. Санкт-Петербург, 2001. Ст.13.

¹⁶⁹ Hayati Bice. Piri Turkistan Hoca Ahmet Yesevi. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2016, B-56.

“Zafarnoma”da shunday ma'lumotni uchratamiz: *“Va sohibqiron Yassig‘a borib, Shayx Ahmad Yassaviy mazoriga borib tavof qildi. Dedi: “Bu aziz Muhammad Hanifa o‘g‘lonlaridin turur”, alayhi va ala olihi vassalom”*¹⁷⁰.

Ibrohim shayx xalifalaridan Muso shayxning qizi Oysha (Oysha xushtoj) onaga (Qorasoch momo) uylanib undan Gavhar ismli bir qiz va Ahmad ismli bir o‘g‘il avlod ko‘radi. Ota-onasidan juda erta yetim qolgan yosh Ahmadning tarbiyasi opasi Gavhari Shahnoz zimmasiga tushadi¹⁷¹. Ma'lum bo‘lmagan sabab bilan Gavhari Shahnoz ukasi Ahmadni olib Yassi (Turkiston) shahriga kelib joylashadi¹⁷². Bu borada yassaviyshunos Nodirxon Hasan ota-onasi vafotidan so‘ng Ahmadning Yassi shahriga kelib joylashish sababi Arslonboboning Yassida yashayotgani edi, deb ko‘rsatadi¹⁷³. Fuod Ko‘pruli Piri Turkistonning Yassaviy nomini olishini “Javohir ul – abror”da keltirilgan Yassaviy ismli podshoh haqidagi manoqibga bog‘laydi.

Manbalarga ko‘ra, Ahmad Yassaviyning Ibrohim, Gavhari Shahnoz va Gavhari Hushnoz ismli farzandlari bo‘lib, nasli qizi Gavhari Shahnoz orqali davom etgan.¹⁷⁴ O‘g‘li Ibrohim Yassaviy hayotligidayoq vafot etgan. Bu haqda manoqiblarda turlicha rivoyatlar ham mavjud.

Aksariyat manoqiblarda Ahmad Yassaviy kunini uch qismga bo‘lib, birinchi qismida muridlariga diniy ilmdan tahsil bergan bo‘lsa, kunning ikkinchi qismida ibodat bilan mashg‘ul bo‘lgan va qolgan qismida esa halol rizq topish ilinjida yog‘ochdan qoshiq va cho‘mich yasab kun ko‘rgani haqidagi ma'lumotlar uchraydi¹⁷⁵. Turk olimi Najdat Tosun bunga monosabat bildirib, Ahmad Yassaviy aslida o‘ziga to‘q bir oilaga mansub zot bo‘lganini yozadi¹⁷⁶. Hazrati Ali naslidan kelganlarga “Xoja”, bu silsilaga bog‘langanlarga esa “Hojagon” deyilgan. Erarlonning fikricha, ulug‘ turk piri bu silsilaga aloqador bo‘lgani sabab “Xoja Ahmad”, “Xoja Ahmad Yassaviy”, “qul Xoja Ahmad” deya zikr qilingan¹⁷⁷.

Xulosa qilib aytganda, amalga oshirilgan tadqiqotlarning aksariyatida manoqibnomalarga tayanilgan bo‘lib, ularda ulug‘ pining hayot faoliyati haqida ishonchli tarixiy manbalarga asoslangan ma'lumotlar yetarli emas. Ahmad Yassaviy haqidagi tarixiy manbalar nihoyatda oz bo‘lgani sabab yassaviyshunos olimlar manoqibiy manbalarga jiddiy qarashgan va bu xususda turli bahsli fikrlar bildirilgan. Biroq aytish kerakki, tazkira va manoqibiy xarakterida bo‘lgan bunday asarlar piri Turkistonning hayoti, sayru sulukdagi maqsadi, e’tiqodiy qarashlari, ma’naviy yo‘lchiligi va ijodiy qiyofasini to‘liq gavdalantirib berolmaydi. Yassaviyshunoslikda muhim bo‘lgan va olimlar tomonidan fanga ma’lum qilingan boshqa bir qator manbalarga keng ko‘lamda murojaat qilish, ulug‘ pining tarixiy hayoti yoritilgan vasiqalar va manoqiblarni qiyosiy jihatdan o‘rganib, tahlil qilish zamonaviy yassaviyshunoslikda muhim omil sanaladi.

¹⁷⁰ Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома. – Т., 1997. 190-б.

¹⁷¹ F.Ko‘pruli, o‘sha manba, 62-b; Coşan, M. E. (2013). Akademik makaleler. İstanbul: Server İletişim.

¹⁷² Yesevi Ahmed-i, Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler. Haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara, 1991. s. 7

¹⁷³ Hasan Nâdirhan, Arslan Baba ve Ahmed Yesevî, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 24 [2009/2], s.1–10. <http://www.tasavvufakademi.com/index.php?bolum=ayrinti&vurgu=Ahmed%20yesev%EE&no=2344/>

¹⁷⁴ F.Ko‘pruli, o‘sha manba, 76-77 b; Yesevi Ahmed-i, Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler. Haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı. – Ankara, 1991. s.17.

¹⁷⁵ Coşan, M. E. (2015). Tarihî ve tasavvufî şahsiyetler. İstanbul: Server İletişim. s.134.

¹⁷⁶ Necdet Tosun (edit.), Divan-ı Hikmet, Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay., Ankara, 2015. s.19

¹⁷⁷ Yesevi Ahmed-i, Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler. Haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara, 1991. s.10;

Adabiyotlar:

1. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик, 17-том. – Т., 2011.
2. Dosay Kenjetay, “Hoca Ahmet Yesevî: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi Dergisi, Aralık, 1999. 1, sayı: 2.
3. Demirci Mehmet. Turkistan notlari. (Yesevi diyarında 6 ay). Istanbul, 1996.
4. Coşan, M. E. (2015). Tarihî ve tasavvufî şahsiyetler. İstanbul: Server İletişim.
5. Zeybek Namık Kemal. Aşk yolu Hoca Ahmet Yesevî ve hikmetleri. İstanbul: Ötüken nesriyat, 2017.
6. Ismoil Yoqit. Ahmad Yassaviy va uning turk tafakkur tarixidagi oʻrni. – T., 2001.
7. Yesevi Ahmed-i, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler. Haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı. – Ankara, 1991-yil.
8. Köprülü Fuod. Türk edebiyatında ilk mutasavvuflar. – Ankara., 1976.
9. М.Жармухаммадўғли, Аҳмад Яссавийнинг ҳаёти ҳақида янги далиллар ва унинг яқинда топилган “Рисола” асарининг илмий қиммати, Хожа Аҳмад Яссавий: ҳаёти, ижоди ва анъаналари, – Т., 2001.
10. М.Мирхолдор ўғли. Хожа Аҳмад Яссавий: шажараи саодат, кароматлари, ҳикматлари. – Чимкент, 1992.
11. М. Esad Coşan. Ahmed-i Yesevî Hazretleri, Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri, İstanbul, 1996.
12. Necdet Tosun. Hoca Ahmed Yesevi kulliyati, edit: Zülfikar Güngör. – Ankara., 2019.s.14;
13. Пылев А.И. Ходжа Ахмад Йасаи – первый тюркский суфийский поэт Средней Азии (жизн и творчество). Афтореферат. Санкт-Петербург, 2001.
14. Такибаева. Тайны небесной глазури, Алма Ата, 1987.
15. Çakan Varis. Hoca Ahmed Yesevi ve Divan-ı Hikmet, Milli Folklor, 2005. yıl 17, sy. 68.
16. Ҳ.Неъматов, Аҳмад Яссавий ҳаётига оид баъзи саналар, Ўзбек тили ва адабиёти, 2 сон, 1992.
17. Hasan Nâdirhan, Arslan Baba ve Ahmed Yesevî, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 24 [2009/2], s.1–10. <http://www.tasavvufakademi.com/index.php?bolum=ayrinti&vurgu=Ahmed%20yesev%EE&no=2344/>